

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Εισαγωγή: Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού

Η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού αποτελεί έναν από τους κεντρικούς στόχους της «Κοινωνικής Ευρώπης», αλλά μέχρι σήμερα έχει αποβεί ιδιαίτερα δύσκολη τόσο η διευκρίνιση της έννοιας αυτής όσο και η «θεραπεία», κυρίως λόγω του πολυδιάστατου χαρακτήρα του προβλήματος. Η έννοια αυτή χρησιμοποιείται συχνά ως «όρος-ομπρέλα» για την ανεργία, την εξάρτηση από τις παροχές κοινωνικής προστασίας, την κοινωνική απομόνωση και την εισοδηματική φτώχεια. Ωστόσο, αυτό δεν είναι πάντοτε σωστό, αφού η κατάσταση ανεργίας, για παράδειγμα, δεν σημαίνει αναγκαστικά και κοινωνικό αποκλεισμό, ακόμα και αν συνδυάζεται με χαμηλά επίπεδα εισοδήματος. Αντίστοιχα, ένα άτομο με σταθερή εργασία θα μπορούσε να είναι «αποκλεισμένο», αν είναι κοινωνικά απομονωμένο.

Ένας λογικότερος, κατά την άποψή μας, ορισμός του κοινωνικού αποκλεισμού συνδέεται με την έλλειψη των αναγκαίων πόρων που απαιτούνται για την πλήρη συμμετοχή του ατόμου στην κοινωνία.¹⁰ Ο ορισμός αυτός μπορεί να εμπεριέχει τρεις διακριτές αιτιακές λογικές: Πρώτον, ότι τα άτομα μπορεί να «αυτο-αποκλείονται» με τη θέλησή τους, επιλέγοντας την ανεργία και την εξάρτηση από τις κοινωνικές παροχές, και κατά συνέπεια η «θεραπεία» να συνίσταται στην αύξηση της οικονομικής απόδοσης της εργασίας (make work pay). Δεύτερον, ότι ο αποκλεισμός μπορεί να οφείλεται σε ελλείψεις ή εμπόδια από την πλευρά της «προσφοράς», όπως χαμηλά επίπε-

10. Βλ. και Esping-Andersen, 2001, κεφ.2. Για μια πλήρη εννοιολογική ανάλυση, βλ. Vleminckx and Berghman, 2001, και Room, 1995.

δα δεξιοτήτων, χρόνιες ασθένειες ή έλλειψη πρόσβασης σε υποδομές φροντίδας. Στο επίπεδο αυτό, τα προγράμματα «δεύτερης ευκαιρίας» σε συνδυασμό με τις υποδομές ημερήσιας φροντίδας αποτελούν, συνήθως, την κυριότερη απάντηση. Τρίτον, ότι τα άτομα εγκλωβίζονται σε «φαύλους κύκλους», που αποτελούνται από πολλαπλά και μόνιμα πεδία αποστέρησης, όπου η έλλειψη εργασίας, η εισοδηματική φτώχεια και η κοινωνική απομόνωση αλληλεπιδρούν με σωρευτικό τρόπο και μεταβάλλονται σε «παγίδες».

Τα δεδομένα επί των οποίων στηρίζεται η ανάλυση στην παρούσα μελέτη, προέρχονται από την έρευνα «European Union Statistics on Income and Living Conditions» (EU- SILC), που διεξήχθη το 2003 από την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών. Το αρχικό δείγμα της ΕΣΥΕ αφορούσε 8.167 νοικοκυριά, ενώ τα συμπληρωμένα ερωτηματολόγια αφορούν σε 6.665 νοικοκυριά και 17.970 άτομα σε ολόκληρη τη χώρα. Στο δείγμα της ΕΣΥΕ προστέθηκαν με πρόταση του ΕΚΚΕ 2.763 νοικοκυριά σε τρεις περιφέρειες με ιδιαίτερα προβλήματα. Έτσι το συνολικό μέγεθος του δείγματος ήταν 10.930, από τα οποία συμπλήρωσαν ερωτηματολόγια 9.139 νοικοκυριά και 24.340 άτομα.

Οι μεταβλητές έχουν προσδιοριστεί με βάση τους σχετικούς ορισμούς της Eurostat. Το διαθέσιμο εισόδημα του νοικοκυριού υπολογίζεται ως το συνολικό καθαρό (μετά την αφαίρεση των φόρων και των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης) χρηματικό εισόδημα όλων των μελών του νοικοκυριού, που λαμβάνεται κατά το προηγούμενο έτος αναφοράς της έρευνας, δηλ. το 2002. Ο ορισμός αυτός περιλαμβάνει το εισόδημα από εργασία (μισθούς, αμοιβές και αποδοχές από αυτο-απασχόληση), το ιδιωτικό εισόδημα από επενδύσεις και περιουσία, τις κοινωνικές παροχές και συντάξεις, τις χρηματικές μεταβιβάσεις από άλλα νοικοκυριά καθώς και το τεκμαρτό εισόδημα από τη χρήση αυτοκινήτου της επιχείρησης. Δεν περιλαμβάνει άλλες συνιστώσες του εισοδήματος, όπως είναι τα εισοδήματα από έμμεσες κοινωνικές μεταβιβάσεις, τόκους από δάνεια, τα εισοδήματα σε είδος και το τεκμαρτό εισόδημα από ιδιοκατοίκηση.¹¹ Η συγκρισιμότητα των εισοδημάτων των νοικοκυριών επιτυγχάνεται με τη χρήση της κλίμακας ισοδυναμίας που αποδίδει τους εξής συντελεστές στάθμισης: 1 για τον πρώτο ενήλικα, 0,5 για ενήλικες (14 ετών και άνω) και 0,3 για παιδιά (13 ετών και κάτω).

11. Η συμπερίληψη του τεκμαρτού εισοδήματος από ιδιοκατοίκηση μειώνει το συνολικό ποσοστό φτώχειας περίπου κατά δύο (2) ποσοστιαίες μονάδες.

Ο ορισμός του κινδύνου ή ποσοστού φτώχειας αφορά το ποσοστό των ατόμων στο συνολικό πληθυσμό με ισοδύναμο εισόδημα χαμηλότερο από το «όριο κινδύνου φτώχειας», το οποίο ορίζεται στο 60% της διαμέσου της κατανομής του εθνικού ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος.

Στα επόμενα τμήματα του κεφαλαίου ο ορισμός του εξαρτώμενου παιδιού αφορά μόνο την ηλικία του μέλους προσδιορίζοντας κάθε άτομο κάτω των 18 ετών.

Στις επόμενες ενότητες του κεφαλαίου αυτού θα αναφερθούμε στην εξέταση τόσο των δεικτών οικονομικής επισφάλειας – φτώχειας όσο και στη συνεισφορά των επιμέρους τύπων οικογενειών στο συνολικό αριθμό των φτωχών νοικοκυριών, με βάση μια σειρά κοινωνικών και οικονομικών χαρακτηριστικών όπως η ηλικία, το επίπεδο εκπαίδευσης και η ένταση της απασχόλησης των νοικοκυριών. Θα παρουσιαστούν, επίσης, ζητήματα που αφορούν τη σχέση των δεικτών οικονομικής επισφάλειας με την ιδιοκτησία κατοικίας, το ρόλο των άτυπων δικτύων κοινωνικής αλληλεγγύης καθώς και τη χρήση των δημόσιων και κοινωνικών υπηρεσιών.

2.1 Μορφολογία των νοικοκυριών και οικονομική επισφάλεια

Ο Πίνακας 15 αποτυπώνει την κατανομή των φτωχών, μη φτωχών και του συνόλου των νοικοκυριών καθώς και τους αντίστοιχους δείκτες οικονομικής επισφάλειας διαφόρων τύπων οικογενειών, ανάλογα με τον αριθμό των ενηλίκων και τον αριθμό των εξαρτώμενων παιδιών.

Από τα δεδομένα αυτά προκύπτει ότι σχεδόν τα 2/3 (64,1%) των νοικοκυριών στην Ελλάδα δεν περιλαμβάνουν εξαρτώμενα παιδιά στη σύνθεσή τους. Η συμμετοχή των οικογενειών αυτών στο φτωχό πληθυσμό είναι ανάλογη με τη συμμετοχή τους στο συνολικό πληθυσμό, και για το λόγο αυτό ο δείκτης φτώχειας κυμαίνεται στο 21,4%, σχεδόν ισοδύναμος με το γενικό δείκτη φτώχειας (21%).

Η συνολική αυτή αποτίμηση, ωστόσο, υποκρύπτει σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των νοικοκυριών με έναν ενήλικα και των οικογενειών με δύο ενήλικες. Τα μονομελή νοικοκυριά αποτελούν το 19,7% του συνόλου αλλά και το 25,4% των φτωχών νοικοκυριών, με συνέπεια ο δείκτης φτώχειας να φτάνει το 27,1%. Σε αυτά τα νοικοκυριά τα εντονότερα προβλήματα οικονομικής επισφάλειας εντοπίζονται: (α) στην περίπτωση που το άτομο είναι άνω των 65 ετών, όπου ο δείκτης φτώχειας φτάνει το 36,6%, και (β) στην περίπτωση που το άτομο αυτό είναι γυναίκα, όπου ο δείκτης φτώχειας φτάνει το 30,1%.

ΠΙΝΑΚΑΣ 15

Κατανομή νοικοκυριών και ποσοστό φτώχειας ανά τύπο νοικοκυριού, 2003

Τύπος νοικοκυριού	Κατανομή νοικοκυριών			Ποσοστό φτώχειας
	Μη φτωχά	Φτωχά	Σύνολο	
1. Νοικοκυριά με ένα άτομο	18.2%	25.4%	19.7%	27.1%
Νοικοκυριά με ένα άτομο πάνω από 65 χρόνων	7.7%	16.7%	9.6%	36.6%
Νοικοκυριό με ένα άτομο μικρότερο των 64 χρόνων	10.5%	8.7%	10.1%	18.1%
Νοικοκυριό με ένα άτομο – Άνδρας	6.8%	7.0%	6.9%	21.5%
Νοικοκυριό με ένα άτομο – Γυναίκα	11.4%	18.4%	12.9%	30.1%
2. Νοικοκυριά με δύο ενήλικες χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	19.8%	16.4%	19.1%	18.1%
2 ενήλικες, χωρίς παιδιά εξαρτώμενα, και οι δύο κάτω των 65 χρόνων	13.9%	9.9%	13.0%	16.0%
2 ενήλικες, χωρίς παιδιά εξαρτώμενα, τουλάχιστον ο ένας άνω των 65 χρόνων	5.9%	6.4%	6.0%	22.5%
3. Μόνοι γονείς με ένα ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά	1.5%	2.2%	1.6%	28.8%
Μόνος πατέρας	0.1%	0.2%	0.1%	42.5%
Μόνη μητέρα	1.4%	2.0%	1.5%	28.0%
4. Νοικοκυριά με δύο ενήλικες με εξαρτώμενα παιδιά	26.4%	21.7%	25.4%	18.0%
2 ενήλικες με εξαρτώμενο παιδί	10.9%	6.2%	9.9%	13.2%
2 ενήλικες με δύο εξαρτώμενα παιδιά	12.0%	8.3%	11.2%	15.6%
2 ενήλικες με τρία ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά	3.5%	7.1%	4.2%	35.2%
– Σύνολο νοικοκυριών χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	63.8%	65.2%	64.1%	21.4%
– Σύνολο νοικοκυριών με εξαρτώμενα παιδιά	36.2%	34.8%	35.9%	20.4%
Γενικό σύνολο νοικοκυριών	100.0%	100.0%	100.0%	21.0%

Πηγή: EU-SILC 2003 και Μαράτου-Αλιπράντη (2006)

Τα νοικοκυριά που αποτελούνται μόνο από δύο ενήλικες αποτελούν το 19,1% του συνόλου των νοικοκυριών και χαρακτηρίζονται γενικά από χαμηλότερα επίπεδα οικονομικής επισφάλειας (18,1%). Ωστόσο, στην περίπτωση που τουλάχιστον ο ένας ενήλικας είναι άνω των 65 ετών, ο δείκτης φτώχειας αυξάνεται στο 22,5%.

Τα νοικοκυριά με δύο ενήλικες και εξαρτώμενα παιδιά αποτελούν το 1/4 (25,4%) του συνόλου των οικογενειών στη χώρα μας. Ο δείκτης οικονομικής επισφάλειας των οικογενειών αυτών αυξάνεται ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών, από 13,2% για ένα εξαρτώμενο παιδί, σε 15,6% για δύο παιδιά και εξακοντίζεται στο 35,2% για τρία ή περισσότερα παιδιά.

Οι μονογονεϊκές οικογένειες αποτελούν μόλις το 1,6% του συνόλου αλλά το 2,2% των φτωχών νοικοκυριών, και χαρακτηρίζονται, συνεπώς, από υψηλά επίπεδα οικονομικής επισφάλειας που φτάνουν το 28,8%· στην περίπτωση, όμως, που ο μόνος γονέας είναι άνδρας ο δείκτης αυτός φτάνει το 42,5%.¹²

Στον Πίνακα 16 αποτυπώνεται η κατανομή και τα επίπεδα οικονομικής επισφάλειας των οικογενειών με ένα ή δύο ενήλικες, ανάλογα με τον αριθμό των εξαρτώμενων παιδιών. Στην πλειονότητα (περίπου το 60%) όλων των τύπων οικογενειών, ο υπεύθυνος είναι ηλικίας 30-45 ετών, ενώ περίπου στο 1/3 αυτών η ηλικία του υπεύθυνου είναι άνω των 45 ετών. Οι οικογένειες με εξαρτώμενα παιδιά και υπεύθυνο ηλικίας 18-30 ετών αναλογούν στο 7% του συνόλου. Στις οικογένειες αυτές, τα επίπεδα οικονομικής επισφάλειας ευρίσκονται πολύ κοντά στο μέσο εθνικό όρο και φτάνουν το 20,9% για τις μονογονεϊκές και το 19,4% για τα νοικοκυριά με δύο ενήλικες. Ωστόσο, στην περίπτωση που ο αριθμός των παιδιών είναι τρία ή περισσότερα, ο δείκτης φτώχειας φτάνει το 41,1%.

Στην περίπτωση που η ηλικία του υπεύθυνου είναι 30-45 ετών, ο δείκτης οικονομικής επισφάλειας για τα μονογονεϊκά νοικοκυριά είναι σε κάθε περίπτωση τουλάχιστον διπλάσιος από τους αντίστοιχους δείκτες των οικογενειών με δύο ενήλικες, και φτάνει το 41% όταν τα παιδιά είναι δύο ή περισσότερα. Εξαιρετικά υψηλούς δείκτες οικονομικής επισφάλειας (40%) παρουσιάζουν, επίσης, τα μονογονεϊκά νοικοκυριά με περισσότερα παιδιά και υπεύθυνο ηλικίας άνω των 45 ετών, όπως, επίσης, και οι οικογένειες δύο ενηλίκων με τρία ή περισσότερα παιδιά (41%).

Όπως έχει τεκμηριωθεί επανειλημμένως, το εκπαιδευτικό επίπεδο αποτελεί έναν από τους μείζονες παράγοντες ως προς τον προσδιορισμό της θέσης ενός ατόμου ή νοικοκυριού στην ιεραρχία της εισοδηματικής κλίμακας. Το ίδιο φαινόμενο παρουσιάζεται με εξαιρετικά αποκαλυπτικό τρόπο

12. Σύμφωνα με τα δεδομένα του EU-SILC 2003 για την Ελλάδα, ο αριθμός των μονογονεϊκών οικογενειών ανέρχεται σε 59.854, εκ των οποίων στις 3.471 ο υπεύθυνος είναι άνδρας. Υπενθυμίζεται βέβαια ότι η έρευνα αυτή δεν εντοπίζει τις «φιλοξενούμενες» ή «ουστεγαζόμενες» μονογονεϊκές οικογένειες.

ΠΙΝΑΚΑΣ 16

Κατανομή νοικοκυριών ανά τύπο νοικοκυριού και ηλικία υπεύθυνου, 2003

	Μόνος γονέας με 1 εξαρτ. παιδί	Μόνος γονέας με 2 ή περισσ. εξαρτ. παιδιά	Σύνολο	2 ενήλικες με 1 εξαρτ. παιδί	2 ενήλικες με 2 εξαρτ. παιδιά	2 ενήλικες με 3 ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά	Σύνολο
Νοικοκυριά με υπεύθυνο 18–30 χρόνων							
Μη φτωχά	11.7%	0.0%	7.8%	11.6%	3.3%	3.2%	6.7%
Φτωχά	11.7%	0.0%	5.1%	15.3%	4.3%	4.7%	7.8%
Σύνολο	11.7%	0.0%	7.0%	12.1%	3.5%	3.7%	6.9%
% φτώχειας	20.9%	0.0%	20.9%	16.8%	19.3%	41.1%	19.4%
Νοικοκυριά με υπεύθυνο 30–45 χρόνων							
Μη φτωχά	45.6%	68.0%	53.0%	53.8%	68.1%	67.2%	62.0%
Φτωχά	64.6%	68.9%	67.1%	47.4%	63.7%	52.0%	55.4%
Σύνολο	49.5%	68.4%	57.1%	52.9%	67.4%	62.3%	60.9%
% φτώχειας	27.3%	41.0%	33.8%	11.9%	14.7%	26.8%	15.6%
Νοικοκυριά με υπεύθυνο 45+ χρόνων							
Μη φτωχά	42.7%	32.0%	39.2%	34.7%	28.6%	29.6%	31.2%
Φτωχά	23.7%	31.1%	27.9%	37.3%	32.0%	43.3%	36.8%
Σύνολο	38.8%	31.6%	35.9%	35.0%	29.1%	34.0%	32.2%
% φτώχειας	12.8%	40.0%	22.3%	14.1%	17.1%	41.0%	19.7%
Σύνολο							
Μη φτωχά	100,0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
Φτωχά	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
Σύνολο	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
% φτώχειας	20.9%	40.7%	28.8%	13.2%	15.6%	32.1%	17.2%

Πηγή: EU-SILC 2003 και Μαράτου-Αλιπράντη (2006)

και στον Πίνακα 17, όπου, σύμφωνα με τα δεδομένα του, οι δείκτες φτώχειας των οικογενειών σχεδόν διπλασιάζονται, όταν το εκπαιδευτικό επίπεδο του υπευθύνου μειώνεται κατά εκπαιδευτική βαθμίδα. Μεταξύ των μονογονεϊκών οικογενειών με ένα παιδί οι δείκτες οικονομικής επισφάλειας από 11,6%, όταν ο υπεύθυνος είναι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, αυξάνονται στο 26,6% για το πρωτοβάθμιο εκπαιδευτικό επίπεδο, ενώ στην περίπτωση των

ΠΙΝΑΚΑΣ 17
*Κατανομή νοικοκυριών ανά τύπο νοικοκυριού
και εκπαιδευτικό επίπεδο υπεύθυνου, 2003*

	Μόνος γονέας με 1 εξαρτ. παιδί	Μόνος γονέας με 2 ή περισσ. εξαρτ. παιδιά	Σύνολο	2 ενήλικες με 1 εξαρτ. παιδί	2 ενήλικες με 2 εξαρτ. παιδιά	2 ενήλικες με 3 ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά	Σύνολο
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση							
Μη φτωχά	25.6%	8.6%	20.0%	30.8%	31.9%	35.9%	32.0%
Φτωχά	35.0%	50.4%	43.7%	56.2%	63.3%	71.7%	64.0%
Σύνολο	27.6%	25.6%	26.8%	34.2%	36.8%	48.6%	37.7%
% φτώχειας	26.6%	80.0%	47.0%	21.8%	26.8%	52.1%	30.5%
Δευτεροβάθμια εκπαίδευση							
Μη φτωχά	49.2%	37.7%	45.3%	38.6%	37.7%	37.1%	38.0%
Φτωχά	52.5%	36.9%	43.7%	36.4%	31.6%	12.0%	26.5%
Σύνολο	49.9%	37.4%	44.9%	38.3%	36.7%	28.2%	35.9%
% φτώχειας	22.0%	40.2%	28.0%	12.6%	13.4%	14.9%	13.3%
Τριτοβάθμια εκπαίδευση							
Μη φτωχά	25.2%	53.7%	34.7%	30.6%	30.5%	27.0%	30.0%
Φτωχά	12.5%	12.7%	12.6%	7.4%	5.1%	16.3%	9.4%
Σύνολο	22.6%	37.0%	28.3%	27.5%	26.5%	23.2%	26.3%
% φτώχειας	11.6%	13.9%	12.8%	3.5%	3.0%	24.7%	6.4%
Σύνολο							
Μη φτωχά	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
Φτωχά	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
Σύνολο	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
% φτώχειας	20.9%	40.7%	28.8%	13.2%	15.6%	35.2%	18.0%

Πηγή: EU-SILC 2003 και Μαράτου-Αλιπράντη (2006)

μονογονεϊκών νοικοκυριών με δύο ή περισσότερα παιδιά, από 13,9% για γονείς με τριτοβάθμια εκπαίδευση εκτινάσσονται στο 80% για γονείς με πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Το ίδιο σχεδόν πρότυπο παρατηρείται και στα νοικοκυριά με δύο ενήλικες, όπου οι δείκτες φτώχειας αυξάνονται ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών, αλλά μειώνονται στις περισσότερες περιπτώ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 18

Κατανομή νοικοκυριών ανά τύπο και ένταση απασχόλησης νοικοκυριού, 2003

	Μόνος γονέας με 1 εξαρτ. παιδί	Μόνος γονέας με 2 ή περισσ. εξαρτ. παιδιά	Σύνολο	2 ενήλικες με 1 εξαρτ. παιδί	2 ενήλικες με 2 εξαρτ. παιδιά	2 ενήλικες με 3 ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά	Σύνολο
Αριθμός ενηλίκων που απασχολούνται = 0							
Μη φτωχά	28.5%	15.3%	24.1%	5.0%	3.1%	0.0%	3.5%
Φτωχά	46.2%	29.9%	37.0%	12.1%	6.7%	16.3%	11.4%
Σύνολο	32.2%	21.2%	27.8%	5.9%	3.7%	5.8%	4.9%
% φτώχειας	30.0%	57.3%	38.3%	27.1%	28.4%	100.0%	41.9%
Αριθμός ενηλίκων που απασχολούνται = 1							
Μη φτωχά	71.5%	84.7%	75.9%	38.3%	37.3%	49.8%	39.4%
Φτωχά	53.8%	70.1%	63.0%	54.7%	59.5%	49.5%	54.8%
Σύνολο	67.8%	78.8%	72.2%	40.5%	40.8%	49.7%	42.1%
% φτώχειας	16.6%	36.2%	25.1%	17.9%	22.8%	35.3%	23.4%
Αριθμός ενηλίκων που απασχολούνται = 2+							
Μη φτωχά				56.7%	59.5%	50.2%	57.2%
Φτωχά				33.2%	33.8%	34.2%	33.8%
Σύνολο				53.6%	55.5%	44.6%	52.9%
% φτώχειας				8.2%	9.5%	27.2%	11.5%
Σύνολο							
Μη φτωχά	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
Φτωχά	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
Σύνολο	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
% φτώχειας	20.9%	40.7%	28.8%	13.3%	15.6%	35.4%	18.0%

Πηγή: EU-SILC 2003 και Μαράτου-Αλιπράντη (2006)

σεις όσο υψηλότερο είναι το εκπαιδευτικό επίπεδο του υπευθύνου. Στις οικογένειες αυτές, τα υψηλότερα επίπεδα φτώχειας (52,1%) απαντώνται σε νοικοκυριό με τρία ή περισσότερα παιδιά και υπεύθυνο πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Σύμφωνα με τα δεδομένα του Πίνακα 18, το 68% των υπευθύνων των μονογονεϊκών οικογενειών με ένα παιδί και το 79% με δύο ή περισσότερα παι-

διά συμμετέχουν ως απασχολούμενοι στην αγορά εργασίας. Τα επίπεδα οικονομικής επισφάλειας μεταβάλλονται σημαντικά ανάλογα με τη συμμετοχή του μόνου γονέα στην αγορά εργασίας καθώς και ανάλογα με τον αριθμό των παιδιών, και φτάνουν το 57,3% στα νοικοκυριά με έναν γονέα που δεν εργάζεται και δύο ή περισσότερα παιδιά. Ακόμα, όμως, και στην περίπτωση που ο γονέας εργάζεται, σχεδόν η μία στις τρεις (36,2%) μονογονεϊκές οικογένειες με πάνω από ένα παιδί χαρακτηρίζεται ως φτωχή οικογένεια.

Μεταξύ των οικογενειών με δύο ενήλικες, τα ποσοστά φτώχειας είναι ανάλογα του αριθμού των παιδιών και αντιστρόφως ανάλογα του αριθμού των ενηλίκων που εργάζονται. Χαρακτηριστικό είναι ότι όλα (100%) τα νοικοκυριά με δύο ενήλικες εκτός αγοράς εργασίας και τρία ή περισσότερα παιδιά χαρακτηρίζονται ως οικογένειες, που διαβιούν κάτω από το όριο της εισοδηματικής φτώχειας.

2.2 Κοινωνική βοήθεια, δίκτυα αλληλεγγύης και κοινωνικές υπηρεσίες

Η σημασία των κοινωνικών δικτύων αλληλεγγύης – οικογενειακών, συγγενικών, φιλικών κ.λπ. – στην καθημερινή ζωή των οικογενειών και των ατόμων είναι ένα αναμφισβήτητο γεγονός για όλες τις ανεπτυγμένες χώρες. Η ουσιώδης διάκριση, ωστόσο, που χαρακτηρίζει τις διαφορετικές κοινωνίες επικεντρώνεται όχι τόσο στο ρόλο των κοινωνικών δικτύων αλληλεγγύης αλλά στη λειτουργία των συστημάτων κοινωνικής προστασίας και ιδιαίτερα των κοινωνικών υπηρεσιών. Από την άποψη αυτή, ο βασικός διαχωρισμός αναφέρεται, από τη μια μεριά, σε χώρες με ανεπτυγμένα και επαρκή συστήματα κοινωνικής προστασίας και, από την άλλη, σε χώρες όπου η παροχή υποστήριξης στα εξαρτώμενα κυρίως άτομα, αποτελεί ευθύνη των οικογενειών.

Η χώρα μας, όπως συχνά έχει τονισθεί, ανήκει στη δεύτερη κατηγορία. Το φαινόμενο αυτό αποτυπώνει με σαφήνεια ο Πίνακας 19, σύμφωνα με τον οποίο η μεγάλη πλειονότητα των οικογενειών (95%) σε περίπτωση κάποιας οικονομικής ή κοινωνικής ανάγκης καταφεύγει κυρίως σε συγγενείς (57%-60%), σε άλλα μέλη της οικογένειας (8%-16%) και σε φίλους και γείτονες (22%-28%). Οι γενικές αυτές τάσεις ισχύουν στον ίδιο περίπου βαθμό τόσο για τις μονογονεϊκές οικογένειες όσο και τα νοικοκυριά δύο ενηλίκων με εξαρτώμενα παιδιά. Η μηδαμινή «διείσδυση» του κοινωνικού κράτους στην καθημερινή ζωή των νοικοκυριών φαίνεται από το γεγονός ότι η

ΠΙΝΑΚΑΣ 19

Κατανομή νοικοκυριών ανά τύπο νοικοκυριού και ανάλογα με τη βοήθεια που δέχονται σε περίπτωση οικονομικής και κοινωνικής ανάγκης, 2003

	Μέλος νοικοκυριού	Συγγενείς	Φίλοι και γείτονες	Κοινωνικές υπηρεσίες	Άλλοι	Σύνολο απαντήσεων
Μονογονεϊκές οικογένειες						
1 γονέας, 1 παιδί	11.4%	55.5%	30.9%	0.0%	2.2%	100.0%
1 γονέας, 2 παιδιά	3.6%	67.8%	24.6%	0.0%	4.0%	100.0%
1 γονέας, 3+ παιδιά	0.0%	60.5%	0.0%	0.0%	39.5%	100.0%
Σύνολο	8.2%	60.0%	27.7%	0.0%	4.0%	100.0%
Οικογένειες 2 ενηλίκων με παιδιά						
2 ενήλικες, 1 παιδί	16.1%	57.2%	19.0%	3.7%	4.0%	100.0%
2 ενήλικες, 2 παιδιά	17.1%	56.8%	19.9%	2.3%	3.8%	100.0%
2 ενήλικες, 3+ παιδιά	15.0%	50.6%	29.8%	0.0%	4.7%	100.0%
Σύνολο	15.8%	56.4%	21.5%	2.4%	4.0%	100.0%
Γενικό σύνολο	15.2%	56.7%	21.9%	2.2%	4.0%	100.0%

Πηγή: EU-SILC 2003 και Μαράτου-Αλιπράντη (2006)

προσφυγή σε κοινωνικές υπηρεσίες είναι μηδενική για τα μονογονεϊκά νοικοκυριά και δεν υπερβαίνει το 4% για τις οικογένειες δύο ενηλίκων με εξαρτώμενα παιδιά.

Μία πλευρά των αντιφάσεων του κοινωνικού κράτους και της κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα φαίνεται και από τα δεδομένα του Πίνακα 20, αναφορικά με τη χρήση διαφόρων τύπων δημοσίων και κοινωνικών υπηρεσιών από διάφορους τύπους οικογένειας ανάλογα με την εισοδηματική τους κατάσταση. Στο Α μέρος του πίνακα, που αφορά κατά κύριο λόγο προνοιακές υπηρεσίες «παθητικού» τύπου, φαίνεται ότι λίγο περισσότερο από το 50% όλων των τύπων φτωχών νοικοκυριών χρησιμοποιούν τις υπηρεσίες αυτές. Στο Β μέρος του πίνακα, φαίνεται ότι οι δημόσιες υπηρεσίες φροντίδας παιδιών χρησιμοποιούνται γενικά σε πολύ χαμηλό βαθμό, αλλά η συχνότητα της χρήσης είναι μεγαλύτερη για τα μη φτωχά νοικοκυριά, με μόνη εξαίρεση τις μονογονεϊκές οικογένειες.

ΠΙΝΑΚΑΣ 20

Κατανομή νοικοκυριών ανά τύπο νοικοκυριού και χρήση δημόσιων
και κοινωνικών υπηρεσιών (%), 2003

	Μη φτωχά νοικοκυριά	Φτωχά νοικοκυριά
A. Κοινωνικές υπηρεσίες-Υπηρεσίες πρόνοιας-Κοιν. υπηρεσίες δήμων		
1 γονέας με ένα ή περισσότερα παιδιά	9.0	54.5
2 ενήλικες, 1 παιδί	11.4	55.7
2 ενήλικες, 2 παιδιά	11.3	55.6
2 ενήλικες, 3+ παιδιά	15.5	57.7
Νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά	12.0	56.0
Νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	8.4	54.2
B. Υπηρεσίες φροντίδας παιδιών-Βρεφονηπιακοί σταθμοί		
1 γονέας με ένα ή περισσότερα παιδιά	5.4	8.3
2 ενήλικες, 1 παιδί	11.3	2.7
2 ενήλικες, 2 παιδιά	15.9	12.9
2 ενήλικες, 3+ παιδιά	19.7	12.0
Νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά	12.3	8.1
Νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	---	---
Γ. Υπηρεσίες υποστήριξης ατόμων με ειδικές ανάγκες		
1 γονέας με ένα ή περισσότερα παιδιά	1.4	5.3
2 ενήλικες, 1 παιδί	0.7	--
2 ενήλικες, 2 παιδιά	1.3	1.1
2 ενήλικες, 3+ παιδιά	1.8	2.7
Νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά	1.3	1.7
Νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	1.4	1.1
Πηγή: Μαράτου-Αλιπράντη (2006)		